

УДК 338.436.3

Гуторов А.О.

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник, докторант
Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»
Національної академії аграрних наук України

СВІТОВИЙ ДОСВІД ВИРОБНИЧОЇ КОНТРАКТАЦІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

У статті узагальнено світовий досвід виробничої контрактації в аграрному секторі економіки. Проаналізовано ґенезу виробничої контрактації, її місце в системі господарювання. Показано роль транснаціональних корпорацій та міжнародних інституцій у розвитку виробничої контрактації.

Ключові слова: виробнича контрактація, квазіінтеграція, вертикальні обмеження, аграрний сектор економіки, організація виробництва, концентрація.

Гуторов А.А. МИРОВОЙ ОПЫТ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ КОНТРАКТАЦИИ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ

В статье обобщен мировой опыт производственной контрактации в аграрном секторе экономики. Проанализированы генезис производственной контрактации, ее место в системе хозяйствования. Показана роль транснациональных корпораций и международных институций в развитии производственной контрактации.

Ключевые слова: производственная контрактация, квазиинтеграция, вертикальные ограничения, аграрный сектор экономики, организация производства, концентрация.

Gutorov A.A. GLOBAL CASE STUDY OF PRODUCTION CONTRACTING IN AGRARIAN SECTOR OF ECONOMY

The article considers the generalized global case study of production contracting in agrarian sector of economy. The genesis of production contracting and its place within the system of management are analyzed. The function of trans-national corporations and international institutions in production contracting' development process are shown.

Keywords: production contracting, quasi-integration, vertical restrictions, agrarian sector of economy, organization of production, concentration.

Постановка проблеми. Реалізація державних програм та стратегічних імперативів розвитку аграрного сектора економіки України вимагає розробки таких галузевих моделей, які в змозі забезпечити сталість виробництва конкурентоспроможної продукції, збереження сільських територій, а також ефективну взаємодію сільгосптоваровиробників різних організаційно-правових форм і розмірів у процесі створення додаткової вартості. У проекті Стратегії розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні на період до 2025 р., розробленої науковцями НААН України, формування аграрного устрою в Україні на засадах сталоного розвитку сільських територій вбачається, зокрема, шляхом інтеграційної багатуокладності (п. 1.2.4), одним із механізмів якої є виробнича контрактація. Зважаючи на це, узагальнення досвіду розвитку виробничої контрактації є однією з актуальних проблем агроекономічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема контрактації не є новою в аграрній економіці. Так, лише за даними Google-академії нараховується понад 300 тис. англомовних праць. На найбільшу увагу заслуговують дослідження Г. Ванга, С. Варда, М. Гарріса, Р. Гента, М. Дельгадо, Ч. Ітона, А. Шенгерда, Дж. Макдоналда, Д. Массея, Е. Регбера, Е. Роя, С. Сетбунсарнга, Ж. Тіроля, О. Уільямсона тощо. Із проголошенням незалежності України та переходом її до ринкових умов питання виробничої контрактації в аграрному секторі економіки залишається поза увагою вчених-економістів, носить при цьому здебільшого суто постановочний декларативний характер, представлений у працях М. Кропивка, О. Мороз, В. Семцова, Н. Скопенко, або ж досліджується правниками з позицій юридичного тлумачення та окремих аспектів укладання угод контрактації й розгляду спорів.

Мета статті полягає в узагальненні світового досвіду виробничої контрактації в аграрному секторі економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Контрактація як форма вертикальних обмежень в аграрному секторі економіки своїм корінням походить до феодального способу виробництва та епохи розквіту «шовкового шляху». У цей час контрактація здійснювалася в своїх архаїчних формах, а першим об'єктом договорів контрактації вважається бавовна в Середній Азії та виробництво шовку в Китаї. Із розвитком мануфактурного виробництва контрактація виконувала роль міжгосподарських відносин для забезпечення глибшого поділу праці. У більш класичному розумінні виробнича контрактація виникла в 1885 р. в японській колонії на Тайвані, де контракувалося виробництво цукру [1, с. 4]. Дещо раніше зародилася й ринкова контрактація у формі форвардних закупівель сільгосппродукції в Західній Європі та Російській імперії. Зокрема, перший форвардний контракт, за свідченням Дж. Баркера, було датовано 1878 р.

Як свідчать дослідження С. Сетбунсарнга [2], динаміка контрактації має циклічний характер і залежить від еволюції розвитку аграрних ринків (рис. 1).

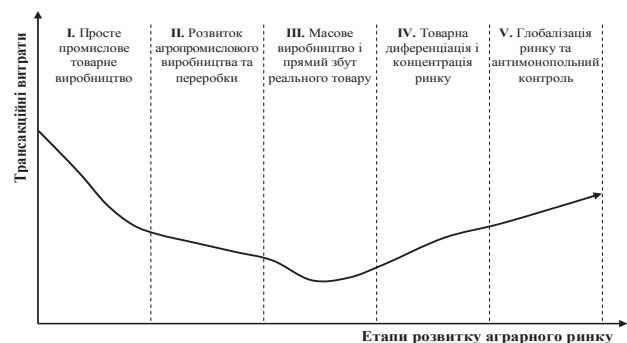

Рис. 1. Динаміка контрактатії залежно від фази розвитку аграрного ринку

Джерело: розроблено автором на основі [2, с. 3].

Так, із розвитком товарних відносин в аграрному секторі економіки ринок реальних продуктів не є перенасиченим, розподіл здійснюється в умовах досконалої конкуренції за прямими каналами. Стратегії товарної диференціації та розширення границь ефекту масштабу за поглиблення суспільного поділу й спеціалізації праці призводять до поступової монополізації ринків, формування вхідних та вихідних ринкових бар'єрів, невизначеності і ризикованості, що в підсумку обумовлює значне зростання трансакційних витрат, для мінімізації яких змушує створювати інтегровані товарні ланцюги.

В європейських країнах зародження виробничої контрактації відбулося в молочному скотарстві у Данії в XIX ст., коли створювалися класичні молочарські кооперативи. Згодом виробнича контрактація розповсюдилася на скандинавські та інші країни Європи. За дослідженнями П. Богетофта та Г. Олісена, досвід датської молочарської контрактації дав змогу сформулювати 10 визначальних її принципів, які стали класичними при укладенні угод. Ці десять принципів згруповані в три групи залежно від сутності і природи їхнього походження: координація (3), мотивація (5) та трансакційні витрати (2). До координаційних принципів належать координація виробництва, балансування переваг і недоліків децентралізації, а також мінімізація витрат від ринкової невизначеності та ризиків. Мотивація включає в себе зниження витрат від післяконтрактного та передконтрактного опортунізму, збереження кооперації, стимули довгострокової співпраці, балансування переваг і недоліків від можливості перегляду суттєвих умов контракту. Трансакційні принципи поєднують у собі зниження прямих витрат на контрактацію та застосування прямих «прозорих» контрактів [3, с. 189].

Глобалізаційні процеси, які активізувалися після Другої світової війни, істотно пришвидшили розвиток виробничої контрактації в аграрних секторах економік як провідних країн світу, так і тих, що розвиваються. На жаль, відсутність консолідованої статистики контрактації в переважній більшості країн ускладнює її емпіричний аналіз, а оцінки масштабів реалізації контрактних угод носять переважно оцінний експертний характер.

Дослідження М. Проуза свідчать, що в 2005–2006 рр. біля 15% всієї валової продукції сільського господарства країн, що розвиваються, вироблялося по угодах виробничої контрактації [4, с. 13]. Спільна аграрна політика ЄС також заохочує фермерів до укладання контрактних угод. Так, в Іспа-

нії стрімке зростання контрактних угод відбулося в 1986–1989 рр., коли середньорічний темп приросту кількості залучених до виробничої контрактації фермерів становив 65,8% [1, с. 47]. У Німеччині з 1993 р. і понині контракується, за різними оцінками, біля 6–9% валового виробництва, у т.ч. понад 40% цукру та понад 38% продукції скотарства й птахівництва [4, с. 13].

За даними Й. Свіннена та М. Мертенса, у 2005–2007 рр. найбільшу питому вагу за кількістю підприємств, що задіяні у виробничій контрактації, мають в Європейському Союзі Чехія, Словаччина та Угорщина, де середні значення коливаються в межах 60–85%. Зокрема, у Чехії біля 46% індивідуальних та 96% корпоративних фермерів реалізують свою продукцію за контрактними домовленостями, у тому числі продукцію рослинництва – 37% і 79% господарств, продукцію тваринництва – 13% і 73% фермерів відповідно (табл. 1).

Названі вчені також стверджують, що глобалізація та приватизація в пострадянських країнах у 1997–2003 рр. сприяла суттєвому зростанню угод вертикальної координації. Так, в Україні, Грузії, Вірменії, Молдові та Російській Федерації за досліджуваний період питома вага заготівельних підприємств-контракторів зросла з 25% до 75% [5, с. 93].

У багатьох країнах, особливо Латинській Америці, Африці, Азії, виробнича контрактація почала активно розвиватися з приходом в аграрний сектор країн транснаціональних корпорацій у 50-ті роки XX ст.

Дані Конференції ООН із торгівлі та розвитку (UNCTAD) свідчать, що наразі виробнича контрактація в аграрному секторі більше 110 країн, що розвиваються, і країн із перехідною економікою знаходиться під контролем ТНК, які в цілому позитивно впливають на інвестиційну привабливість галузі. Зокрема, у Бразилії в 2009 р. за контрактами ТНК вироблялося понад 70% продукції птахівництва та більше 30% сої; у В'єтнамі – понад 90% молока та бавовни, 50% чаю, 40% рису; у Кенії – більше ніж 60% цукру та чаю; у Мозамбіку та Замбії – 100% бавовни, перцю, паприки тощо [6].

Швейцарська компанія Nestle в 2008 р. мала контракти на виробництво і пряме постачання сільськогосподарських продуктів більше ніж із 600 тис. фермерів у 80 країнах світу; лише у Пакистані забезпечувала контрактацію молока у 140 тис. фермерів з площі понад 100 тис. км². Продуктова корпорація Olam із Сінгапуру, яка спеціалізується на виробництві горіхів кеш'ю, цукру, кави, какао, спецій та бавовни, має мережу контрактації у 60 країнах, де

Таблиця 1

Питома вага фермерських господарств окремих країн Європи, які реалізують свою продукцію за виробничими контрактами, % [5, с. 93]

Вид продукції	Країни			
	Чехія	Словаччина	Угорщина	Болгарія
<i>Індивідуальні фермери</i>				
Продукція рослинництва	37	29	8	5
Продукція тваринництва	13	4	10	3
Живі тварини	7	6	в/д	в/д
Уся продукція с.-г.	46	35	17	7
<i>Корпоративні фермери</i>				
Продукція рослинництва	79	82	86	42
Продукція тваринництва	73	83	59	23
Живі тварини	49	77	в/д	в/д
Уся продукція с.-г.	96	98	94	43

Умовні позначення: в/д – відсутні дані.

залучено понад 200 тис. приватних сільгосптоваро-виробників. Один зі світових лідерів на ринку продуктів харчування та побутової хімії британська і нідерландська компанія Unilever контрактує виробництво сировини у понад 100 тис. фермерів і приватних виробників по всьому світу, забезпечує понад 60% місткості ринку в країнах, що розвиваються. Інший контрактант, друга за величиною в світі броварна компанія SUB Miller (Великобританія), має програми виробничої контрактації пивоварного ячменю і хмелю із 17 тис. дрібними фермерами в Індії, ПАР, Уганді, Танзанії та Замбії, щороку збільшуючи їхню кількість майже вдвічі.

Поряд із продуктовими ТНК іншими великими контрактантами виступають торговельні мережі супермаркетів на кшталт Wal-Mart (США), Carrefour (Франція), Tesco (Великобританія) тощо [6].

У теорії та практиці контрактації в США виокремлюють виробничу ринкову контрактацію. Виробнича контрактація як форма вертикальної координації на ринку почала розвиватися у США на початку ХХ ст. на бананових плантаціях. У 20–30-х роках ХХ ст. виробнича контрактація поширилася на галузь овочівництва на півночі США. Бурхливий розвиток контрактації почався у 1945–1950 рр., коли урядом були запроваджені програми підтримки фермерських цін та жорсткого регулювання ринку шляхом державних закупівель та інтервенцій, особливо це стосувалося зерна та бавовни, дещо згодом – виробництва м'яса свиней, курячого бройлерних порід та яєць.

Наведені на рис. 2 дані свідчать, що динаміка питомої ваги контрактованої продукції сільськогосподарства істотно залежить від урядових ініціатив і програм.

Рис. 2. Частка сільськогосподарської продукції, реалізована за договорами виробничої контрактації, %

Джерело: розраховано автором за даними Національної сільськогосподарської статистичної служби Міністерства сільськогосподарства США.

За даними Г. Роя, протягом 1960-х – на початку 1970-х років уряд США відіграв роль найбільшого контрактора у зв'язку з дією програм контролю над посівними площами, підтримки цін та гарантування виплат виробникам кукурудзи, пшениці, бавовни, рису тощо, тим самим забезпечуючи біля половини всіх доходів фермерів [7]. У 1973 р. через різке зростання попиту на зерно урядові обмеження щодо обсягів його виробництва були зняті, що значно знизило кількість виробничих контрактів. Однак імовірність кризи перевиробництва 1976 р. призвела до відновлення виробничої контрактації, але зі зміною акценту на більшу участь великих корпорацій

у цьому процесі. Наразі виробничими контрактами охоплено 16,1% продукції тваринництва, де пріоритет регулювання спрямовано на реалізацію питного молока, а також відгодівлю чи дорощування свиней, ВРХ і птиці. Серед продукції рослинництва контракується виробництво швидкокопсувних продуктів овочівництва, садівництва тощо.

Поряд із виробничою контрактацією широкого розповсюдження в аграрному секторі США набула і ринкова (біржова) контрактація, яка де-факто об'єднує форвардні, ф'ючерсні та спотові угоди. Статистичні дані переконливо свідчать, що понад 50% рослинницької та біля чверті тваринницької продукції в США загалом контракується (рис. 3).

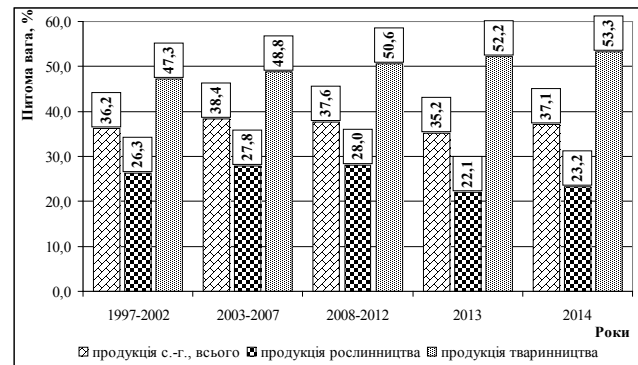

Рис. 3. Частка сільськогосподарської продукції, реалізована за договорами контрактації (виробничої та ринкової), %

Джерело: розраховано автором за даними [8, с. 4] та Служби управління сільськогосподарськими ресурсами Міністерства сільськогосподарства США.

Ринковими і виробничими контрактами у 2013 р. було охоплено 84% продукції птахівництва, 74% продукції свинарства, 47% – молока, 50% фруктів, ягід і горіхів, 46% бавовни, 29% овочів і баштанних культур тощо. При цьому питома вага ферм, що мали контракти за названими видами продукції, коливається в межах 88–100%, а в середньому по сільському господарству становить 69% від їх загальної кількості [8, с. 3].

Активну позицію у стимулюванні розвитку виробничої контрактації в аграрному секторі економіки займають як міжнародні інституції, так і неурядові громадські організації, наукові й освітні установи в різних країнах.

Серед міжнародних інституцій слід відзначити просвітницьку діяльність Освітнього центру контрактації в сільському господарстві ФАО ООН, де створено цифровий депозитарій документації щодо результатів досліджень контрактації в різних країнах, що розвиваються, а також надається консультативна допомога фермерам щодо укладання договорів контрактації.

Фінансові аспекти щодо підтримки проектів сільськогосподарської контрактації в країнах, що розвиваються, реалізуються через Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (IFAD) ООН. Станом на початок 2014 р. МФСР ООН надав 5,4 млрд. дол. США для реалізації 241 проекту розвитку сільськогосподарського виробництва та подолання бідності на селі на базі контрактації. Так, за 2003–2013 рр. в Єгипті надавалась допомога молодим фермерам, які працюють на площі до 2 га, у налагодженні контрактних зв'язків, підвищенні ефективності господарювання. Загальна

вартість проекту становила 55 млн. дол. США, рівень охоплення – 36 180 сільських домогосподарств. У результаті проекту угоди контрактації були укладені із 56 компаніями, найбільша серед яких (Heinz) закуповує помідори у 300 фермерів. Також у рамках системи GlobalGAP Fairtrade's FLO-Cert було проведено сертифікацію на вирощування сільгоспкультур із п'ятьма кооперативами, які об'єднують 1 192 дрібних фермерів. У Молдові протягом 2011–2016 рр. реалізується проект щодо розвитку агропромислового комплексу і фінансової підтримки налагодження міжгосподарських зв'язків загальною вартістю 40 млн. дол. США, результатом чого є розвиток виробничої контрактації в овочівництві, тваринництві [9].

Юридичну підтримку розвитку контрактації надає Міжнародний інститут з уніфікації приватного права (UNIDROIT), членами якого є 23 країни світу.

Висновки. Таким чином, світовий досвід переконливо свідчить, що контрактація в аграрному секторі є ринковою й ефективною формою квазіінтеграції, дієвим механізмом регулювання міжгалузевих економічних відносин. Генеза контрактації носить об'єктивний характер, а її розвиток підтримується міжнародними інституціями, успішно провадиться ТНК, і вона становить базу для аграрного розвитку країн світу.

УДК 342.25

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Rehber E. Contract Farming: Theory And Practice / E. Rehber. – Hyderabad: The Icfai University Press, 2007. – 181 p.
2. Setboonsarng S. Global Partnership in Poverty Reduction: Contract Farming and Regional Cooperation: [ADB Discussion Paper, No. 89] / S. Setboonsarng. – Tokyo: Asian Development Bank Institute, 2008. – 22 p.
3. Bogetoft P. Ten Rules of Thumb in Contract Design: Lesson from Danish Agriculture / P. Bogetoft, H. B. Olesen // European Review of Agricultural Economics, 2002. – Vol. 29. – № 2. – P.185–204.
4. Prowse M. Contract Farming in Developing Countries – A Review / M. Prowse. – Saint-Hilaire-le-Châtel: L'imprimerie de Montligeon, 2012. – 98 p.
5. Swinnen J. Globalization, privatization, and vertical coordination in food value chains in developing and transition countries / J. Swinnen, M. Maertens // Agricultural Economics, 2007. – Vol. 37. – № 1. – P 89–102.
6. World Investment Report 2009: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development. – Geneva, United Nations Publications, 2009. – 314 p.
7. Roy E.P. Contract Farming and Economic Integration / E.P. Roy. – Danville: Interstate Printers & Publishers, 1972. – 661 p.
8. MacDonald J. M. Trends in Agricultural Contracts / J. M. MacDonald // Choises. – 2015. – № 30(3). – P. 1–6.
9. Контрактация сельхозпродукции и участие в ее производстве мелких сельхозпроизводителей: уроки, извлеченные из опыта работы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ebrd.com/documents/comms-and-bis/pdf-law-in-transition-2015-russian-contract-farming.pdf>.

Злобина О.В.

*аспірант кафедри економіки
та управління національним господарством
Одеського національного економічного університету*

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОЇ ДЕРЖАВИ

Статтю присвячено дослідженню проблеми економічного розвитку територіальних громад в умовах децентралізації як запоруки ефективної держави. Розглянуто шляхи вдосконалення територіальної організації місцевого самоврядування в умовах децентралізації з огляду розподілу повноважень між гілками влади та формування фінансово самостійних територіальних громад. Запропоновано основні заходи з формування економічного потенціалу на місцях, зокрема у містах, як складової частини економічного потенціалу держави.

Ключові слова: територіальна громада, територіальна організація влади, муніципальні утворення, органи місцевого самоврядування, децентралізація, регулювання.

Злобина О.В. ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН КАК ЗАЛОГ ЭФФЕКТИВНОГО ГОСУДАРСТВА

Статья посвящена исследованию проблемы экономического развития территориальных общин в условиях децентрализации как залога эффективного государства. Рассмотрены пути совершенствования территориальной организации местного самоуправления в условиях децентрализации с учетом распределения полномочий между ветвями власти и формирования финансово самостоятельных территориальных общин. Предложены основные меры по формированию экономического потенциала на местах, в частности в городах, как составляющей экономического потенциала государства.

Ключевые слова: территориальная община, территориальная организация власти, муниципальные образования, органы местного самоуправления, децентрализация, регулирование.

Zlobina O.V. ECONOMIC DEVELOPMENT OF LOCAL COMMUNITIES AS A GUARANTEE OF EFFECTIVE STATE

The article is devoted to the research of problems of economic development of territorial community in the terms of decentralization, as the guarantee of effective state. The ways of improvement of territorial organization of local self-government are considered in terms of decentralization, taking into account the distribution of the authority among branches of government and the formation of financial self-contained territorial community. The basic measures of building of economic potential are suggested at the local level, particularly in cities as the part of the economic potential of the state.

Keywords: territorial community, the territorial organization of government, Municipal Establishments, local government, decentralization, regulation.